

UDK 37

ISSN 2545 – 4439

ISSN 1857 - 923X

INTERNATIONAL JOURNAL

Institute of Knowledge Management

KNOWLEDGE

Scientific Papers

Vol. 49.2

EDUCATION

KIJ

Vol. 49

No. 2

pp. 241 - 454

Skopje, 2021

KNOWLEDGE

INTERNATIONAL JOURNAL

**SCIENTIFIC PAPERS
VOL. 49.2**

December, 2021

**INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT
SKOPJE**

KNOWLEDGE

International Journal Scientific Papers Vol. 49.2

ADVISORY BOARD

Vlado Kambovski PhD, Robert Dimitrovski PhD, Siniša Zarić PhD, Maria Kavdanska PhD, Venelin Terziev PhD, Mirjana Borota – Popovska PhD, Veselin Videv PhD, Ivo Zupanovic, PhD, Savo Ashtalkoski PhD, Zivota Radosavljević PhD, Laste Spasovski PhD, Mersad Mujevic PhD, Milka Zdravkovska PhD, Drago Cvijanovic PhD, Predrag Trajković PhD, Lazar Stosic PhD, Krasimira Staneva PhD, Nebojsa Pavlović PhD, Daniela Todorova PhD, Baki Koleci PhD, Lisen Bashkurti PhD, Zoran Srzentić PhD, Sinisa Opic PhD, Marija Kostic PhD

Print: GRAFOPROM – Bitola

Editor: IKM – Skopje

Editor in chief

Robert Dimitrovski, PhD

KNOWLEDGE - International Journal Scientific Papers Vol. 49.2

ISSN 1857-923X (for e-version)

ISSN 2545 – 4439 (for printed version)

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

President: Academic, Prof. Vlado Kambovski PhD, Skopje (N. Macedonia)

Vice presidents:

Prof. Robert Dimitrovski PhD, Institute of Knowledge Management, Skopje (N. Macedonia)

Prof. Sinisa Zaric, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade, Belgrade (Serbia)

Prof. Venelin Terziev PhD, University of Rousse, Rousse (Bulgaria)

Prof. Mersad Mujevic PhD, Public Procurement Administration of Montenegro (Montenegro)

Prof. Tihomir Domazet PhD, President of the Croatian Institute for Finance and Accounting, Zagreb (Croatia)

Members:

- Prof. Azra Adjajlic – Dedovic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Aleksandar Korablev PhD, Faculty of economy and management, Saint Petersburg State Forest Technical University, Saint Petersburg (Russian Federation)
- Prof. Anita Trajkovska PhD, Rochester University (USA)
- Prof. Aziz Pollozhani PhD, Rector, University Mother Teresa, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Anka Trajkovska-Petkoska PhD, UKLO, Faculty of technology and technical sciences, Bitola (N. Macedonia)
- Prof. Aneta Mijoska PhD, Faculty of Dentistry, University “St. Cyril and Methodius”, Skopje (N. Macedonia)
- Prof. Alisabri Sabani PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Artan Nimani PhD, Rector, University of Gjakova “Fehmi Agani” (Kosovo)
- Prof. Ahmad Zakeri PhD, University of Wolverhampton, (United Kingdom)
- Prof. Ana Dzumalievova PhD, South-West University “Neofit Rilski”, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Ali Hajro, PhD, Military Academy “Mihailo Apostolski”, Skopje (N. Macedonia)
- Prof. Branko Sotirov PhD, University of Rousse, Rousse (Bulgaria)
- Prof. Branko Boshkovic, PhD, College of Sports and Health, Belgrade (Serbia)
- Prof. Branimir Kampl PhD, Institute SANO, Zagreb (Croatia)
- Prof. Baki Koleci PhD, University Hadzi Zeka, Peja (Kosovo)
- Prof. Branislav Simonovic PhD, Faculty of Law, Kragujevac (Serbia)
- Prof. Bistra Angelovska, Faculty of Medicine, University “Goce Delcev”, Shtip (N.Macedonia)
- Prof. Cezar Birzea, PhD, National School for Political and Administrative Studies, Bucharest (Romania)
- Prof. Cvetko Andreevski, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (N.Macedonia)
- Prof. Drago Cvijanovic, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Dusan Ristic, PhD Emeritus, College of professional studies in Management and Business Communication, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Darijo Jerkovic PhD, Faculty of Business Economy, University “Vitez”, (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Daniela Todorova PhD, “Todor Kableshev” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Dragan Kokovic PhD, University of Novi Sad, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Dragan Marinkovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)

- Prof. Daniela Ivanova Popova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Dzulijana Tomovska, PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (N.Macedonia)
- Prof. Evgenia Penkova-Pantaleeva PhD, UNWE -Sofia (Bulgaria)
- Prof. Fadil Millaku, PhD, University “Hadzi Zeka”, Peja (Kosovo)
- Prof. Fatos Ukaj, University “Hasan Prishtina”, Prishtina (Kosovo)
- Prof. Georgi Georgiev PhD, National Military University “Vasil Levski”, Veliko Trnovo (Bulgaria)
- Prof. Halit Shabani, PhD, University “Hadzi Zeka”, Peja (Kosovo)
- Prof. Halima Sofradzija, PhD, University of Sarajevo, Sarajevo (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Haris Halilovic, Faculty of criminology and security, University of Sarajevo, Sarajevo (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Helmut Shramke PhD, former Head of the University of Vienna Reform Group (Austria)
- Prof. Hristina Georgieva Yancheva, PhD, Agricultural University, Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Hristo Beloev PhD, Bulgarian Academy of Science, Rector of the University of Rousse (Bulgaria)
- Prof. Hristina Milcheva, Medical college, Trakia University, Stara Zagora (Bulgaria)
- Prof. Izet Zeqiri, PhD, Academic, SEEU, Tetovo (N.Macedonia)
- Prof. Ivan Marchevski, PhD, D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Ibrahim Obhodjas PhD, Faculty of Business Economy, University “Vitez”, (Bosnia & Herzegovina)
- Doc. Igor Stubelj, PhD, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Prof. Ivo Zupanovic, PhD, Faculty of Business and Tourism, Budva (Montenegro)
- Prof. Ivan Blazhevski, PhD, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Isa Spahiu PhD, AAB University, Prishtina (Kosovo)
- Prof. Ivana Jelik PhD, University of Podgorica, Faculty of Law, Podgorica (Montenegro)
- Prof. Islam Hasani PhD, Kingston University (Bahrein)
- Prof. Jamila Jaganjac PhD, Faculty of Business Economy, University “Vitez”, (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Jova Ateljevic PhD, Faculty of Economy, University of Banja Luka, (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Jonko Kunchev PhD, University „Cernorizec Hrabar“ - Varna (Bulgaria)
- Prof Karl Schopf, PhD, Akademie fur wissenschaftliche forchung und studium, Wien (Austria)
- Prof. Katerina Belichovska, PhD, Faculty of Agricultural Sciences, UKIM, Skopje (N. Macedonia)
- Prof. Krasimir Petkov, PhD, National Sports Academy “Vassil Levski”, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Kamal Al-Nakib PhD, College of Business Administration Department, Kingdom University (Bahrain)
- Prof. Kiril Lisichkov, Faculty of Technology and Metallurgy, UKIM, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Krasimira Staneva PhD, University of Forestry, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Lidija Tozi PhD, Faculty of Pharmacy, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Laste Spasovski PhD, Vocational and educational centre, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Larisa Velic, PhD, Faculty of Law, University of Zenica, Zenica (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Łukasz Tomczyk PhD, Pedagogical University of Cracow (Poland)

- Prof. Lujza Grueva, PhD, Faculty of Medical Sciences, UKIM, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Lazar Stosic, PhD, Association for development of science, engineering and education, Vranje (Serbia)
- Prof. Lulzim Zeneli PhD, University of Gjakova “Fehmi Agani” (Kosovo)
- Prof. Lisen Bashkurti PhD, Global Vice President of Sun Moon University (Albania)
- Prof. Lence Mircevska PhD, High Medicine School, Bitola, (N.Macedonia)
- Prof. Ljupce Kocovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (N.Macedonia)
- Prof. Marusya Lyubcheva PhD, University “Prof. Asen Zlatarov”, Member of the European Parliament, Burgas (Bulgaria)
- Prof. Marija Magdinceva – Shopova PhD, Faculty of tourism and business logistics, University “Goce Delchev”, Shtip (N. Macedonia)
- Prof. Maria Kavdanska PhD, Faculty of Pedagogy, South-West University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Maja Lubenova Cholakova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Mirjana Borota-Popovska, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Mihail Garevski, PhD, Institute of Earthquake Engineering and Engineering Seismology, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Misho Hristovski PhD, Faculty of Veterinary Medicine, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Mitko Kotovchevski, PhD, Faculty of Philosophy, UKIM, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Milan Radosavljevic PhD, Dean, Faculty of strategic and operational management, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Marija Topuzovska-Latkovikj, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Marija Knezevic PhD, Academic, Banja Luka, (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Margarita Bogdanova PhD, D.A.Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Mahmut Chelik PhD, Faculty of Philology, University “Goce Delchev”, Shtip (N.Macedonia)
- Prof. Mihajlo Petrovski, PhD, Faculty of Medical Sciences, University “Goce Delchev”, Shtip (N.Macedonia)
- Prof. Marija Mandaric PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Marina Simin PhD, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Miladin Kalinic, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Marijan Tanushevski PhD, Macedonian Scientific Society, Bitola (N. Macedonia)
- Prof. Mitre Stojanovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (N.Macedonia)
- Prof. Miodrag Smelcerovic PhD, High Technological and Artistic Vocational School, Leskovac (Serbia)
- Prof. Nadka Kostadinova, Faculty of Economics, Trakia University, Stara Zagora (Bulgaria)
- Prof. Natalija Kirejenko PhD, Faculty For economic and Business, Institute of Entrepreneurial Activity, Minsk (Belarus)
- Prof. Nenad Taneski PhD, Military Academy “Mihailo Apostolski”, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Nevenka Tatkovic PhD, Juraj Dobrila University of Pula, Pula (Croatia)
- Prof. Nedžad Korajlic PhD, Faculty of criminal justice and security, University of Sarajevo (Bosnia and Herzegovina)

- Prof. Nikola Sabev, PhD, Angel Kanchev University of Ruse, Ruse (Bulgaria)
- Prof. Nonka Mateva PhD, Medical University, Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Nikolay Georgiev PhD, “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Nishad M. Navaz PhD, Kingdom University (India)
- Prof. Nano Ruzhin PhD, Faculty of Law, AUE-FON University, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Oliver Dimitrijevic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Prof. Paul Sergius Koku, PhD, Florida State University, Florida (USA)
- Prof. Primoz Dolenc, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Prof. Petar Kolev PhD, “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Pere Tumbas PhD, Faculty of Economics, University of Novi Sad, Subotica (Serbia)
- Prof. Rade Ratkovic PhD, Faculty of Business and Tourism, Budva (Montenegro)
- Prof. Rositsa Chobanova PhD, University of Telecommunications and Posts, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Rossana Piccolo PhD, Università degli studi della Campania - Luigi Vanvitelli (Italy)
- Prof. Rumen Valcovski PhD, Imunolab Sofia (Bulgaria)
- Prof. Rumen Stefanov PhD, Faculty of public health, Medical University of Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Rumen Tomov PhD, University of Forestry, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Sasho Korunoski PhD, UKLO, Bitola (N.Macedonia)
- Prof. Snezhana Lazarevic, PhD, College of Sports and Health, Belgrade (Serbia)
- Prof. Stojan Ivanov Ivanov PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Stojna Ristevska PhD, High Medicine School, Bitola, (N. Macedonia)
- Prof. Suzana Pavlovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Sandra Zivanovic, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Shyqeri Kabashi, College “Biznesi”, Prishtina (Kosovo)
- Prof. Temelko Risteski PhD, Faculty of Law, AUE-FON University, Skopje (N. Macedonia)
- Prof. Todor Krystevich, D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Todorika Atanasova, Faculty of Economics, Trakia University, Stara Zagora (Bulgaria)
- Prof. Tzako Pantaleev PhD, NBUniversity, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Vojislav Babic PhD, Institute of Sociology, University of Belgrade (Serbia)
- Prof. Volodymyr Denysyuk, PhD, Dobrov Center for Scientific and Technological Potential and History studies at the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine)
- Prof. Valentina Staneva PhD, “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Venus Del Rosario PhD, Arab Open University (Philippines)
- Prof. Vjollca Dibra PhD, University of Gjakova “Fehmi Agani” (Kosovo)
- Prof. Yuri Doroshenko PhD, Dean, Faculty of Economics and Management, Belgorod (Russian Federation)
- Prof. Zlatko Pejkovski, PhD, Faculty of Agricultural Sciences, UKIM, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Zivota Radosavljevic PhD, Faculty FORCUP, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Zorka Jugovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)

REVIEW PROCEDURE AND REVIEW BOARD

Each paper is reviewed by the editor and, if it is judged suitable for this publication, it is then sent to two referees for double blind peer review.

The editorial review board is consisted of 63 members, full professors in the fields 1) Natural and mathematical sciences, 2) Technical and technological sciences, 3) Medical sciences and Health, 4) Biotechnical sciences, 5) Social sciences, and 6) Humanities from all the Balkan countries and the region.

CONTENTS

INQUIRY-BASED LEARNING: PRACTICING LANGUAGE TEACHING THROUGH QUESTIONING	255
Igballe Miftari-Fetishi.....	255
Lulzime Lutfiu- Kadriu	255
COVID-19 AND EDUCATION: PROBLEMS OF ONLINE TEACHING	263
Andelka Tripković.....	263
Ivana Vučinić.....	263
Ljiljana Arsić	263
MODELS FOR DISTANCE LEARNING IN DIGITAL ENVIRONMENT.....	269
Vasilisa Pavlova	269
FOR GETTING TO KNOW PRESCHOOL CHILDREN WITH DIVERSITY AND RESPECT FOR DIFFERENCE IN WORLD	277
Simona Batkova.....	277
LANGUAGE AS A BARRIER FOR ACHIEVING INTERCULTURAL COMMUNICATION BETWEEN TEACHERS AND STUDENTS IN PRIMARY SCHOOL	283
Lidija Kamceva – Panova.....	283
Natka Jankova Alagjovska.....	283
Saska Jovanovska	283
SCIENCE EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL THROUGH STE(A)M APPROACH AND PROJECT BASED LEARNING.....	291
Snezhana Lazarova	291
Svilena Dimitrova.....	291
CONTEMPORARY UNDERSTANDINGS OF MONITORING AND EVALUATION OF WORK AND ACHIEVEMENTS OF STUDENTS	297
Esad Kurejšepi.....	297
Vedat Bajrami.....	297
CONCEPT OF ECOLOGICAL DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN KOSOVO	303
Aljilji Ajka.....	303
ENVIRONMENTAL EDUCATION AND THE NEED FOR ECOLOGICAL AWARENESS	309
Snezana Stavreva Veselinovska	309
Anica Jankovska.....	309
THE PLACE OF BULGARIAN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE EUROPEAN AREA OF HIGHER EDUCATION IS UNDISPUTABLE AND THE PLEDGE IS A QUALITY EDUCATIONAL PRODUCT IN FAVOR OF THE KNOWLEDGE ECONOMY	315
Sevdalina Dimitrova	315
SOME ASPECTS OF THE APPLICATION OF INNOVATIVE METHODS OF WORK IN THE LEISURE TIME FOR CREATING INTEREST IN YOUNG PEOPLE	323
Margarita Dimitrova	323
FAMILY AND SCHOOL COOPERATION	329
Salija Bangoji	329
THE USE OF SOCIAL NETWORKS AND THEIR PSYCHOLOGICAL IMPACT ON LOWER SECONDARY SCHOOL STUDENTS.....	335
Behxhet Gaxhiqu.....	335
Shefqet Mulliqi	335
LEARN AND PLAY WITH MUSIC AND WORDS	341
Smilena Smilkova.....	341
THE PLACE AND ROLE OF MULTIMEDIA IN THE EDUCATIONAL PROCESS	345
Natalia Milikic	345

INTERACTIVE WHITE BOARD - A NEW MEANS OF PEDAGOGICAL INTERACTION WITH CHILDREN FROM PRESCHOOL AGE.....	349
Simona Batkova.....	349
USE OF SPEECH UNITS IN CHILDREN WITH SPECIAL NEED.....	355
Jonida Cungu.....	355
Valentina Haxhiymeri.....	355
THE ATTITUDES OF STUDENTS OF FACULTY OF EDUCATION TOWARDS THE TEACHING PROFESSION.....	359
Fatmir Mehmeti.....	359
Ismet Potera.....	359
Gjylë Totaj.....	359
FINANCING POLICIES FOR INCLUSIVE EDUCATION SYSTEMS IN SOME EU COUNTRIES AND KOSOVO.....	365
Vedat Bajrami.....	365
Esad Kurejsepi.....	365
SOCIAL WORKERS AND THEIR WORK AT THE PRIMARY PREVENTION OF AGGRESSION LEVEL BESIDE INFLUENCE OF COGNITIVE DISMODERATION INTERCOURSE ON CHILDREN IN THE PRIMARY SCHOOL AGE.....	379
Vesela Ivanova Bozhkova.....	379
MANAGEMENT IN INCREASING THE PERFORMANCE OF THE SOFTWARE APPLICATION FOR ELECTRONIC TESTING OF THE STATE HIGH SCHOOL IN KOSOVO THROUGH MODERN TECHNIQUES.....	389
Nexhat Bajrami.....	389
Fëllënza Beka-Bajrami.....	389
SYSTEM OF MUSIC EDUCATION BASED ON BULGARIAN MUSICAL FOLKLORE.....	395
Krasimira Georgieva Fileva – Ruseva.....	395
DIGITAL TECHNOLOGIES USED IN THE TRAINING OF MUSIC PEDAGOGY STUDENTS.....	401
Jean Pehlivanov.....	401
A PRACTICAL MODEL OF LANGUAGE COMPETENCES ACQUISITION IN TEACHING BULGAIAN TO FOREIGN STUDENTS.....	407
Lidiya Kavrakova.....	407
Mariya Genova.....	407
METHODOLOGICAL SPECIFICS IN THE TEACHING TEXTBOOKS FROM THE SERIES “TOGETHER! BULGARIAN LANGUAGE AND READING BOOK“ TO SUPPORT THE TRAINING IN BULGARIAN LANGUAGE AND LITERATURE ORGANIZED ABROAD.....	413
Anna Georgieva.....	413
THE IMPACT OF LISTENING SKILLS ON STUDENTS 'MOTIVATION TO LEARN IN SECOND LANGUAGE ACQUISITON.....	421
Anita Muho.....	421
TEACHING STRATEGY FOR WRITING DESCRIPTIVE ESSAY AND ITS SELF-ASSESSMENT BY STUDENTS.....	425
Merita Banjica.....	425
ROLE AND PLACE OF THE SPORTS-PREPARATORY GAMES IN THE HIGHER SCHOOLS' PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS LEARNING PROCESS.....	435
Petar Ivanov.....	435
PSYCHOMOTOR SKILLS FOR GRAPHIC EXPRESSION AT 6/7 YEARS OLD CHILDREN (THEORETICAL ASPECTS).....	441
Svetla Pavlova.....	441
DIAGNOSIS OF PSYCHOMOTORICS FOR GRAPHIC EXPRESSION AT 6/7 YEARS OLD CHILDREN (PRACTICAL ASPECTS).....	447
Svetla Pavlova.....	447

LANGUAGE AS A BARRIER FOR ACHIEVING INTERCULTURAL COMMUNICATION BETWEEN TEACHERS AND STUDENTS IN PRIMARY SCHOOL

Lidija Kamceva – Panova

UGD, Faculty of Philology – Shtip, N. Macedonia, lkamceva@yahoo.com

Natka Jankova Alagjovska

UGD, Faculty of Philology – Shtip, N. Macedonia, natka.jankova@gmail.com

Saska Jovanovska

UGD, Faculty of Philology – Shtip, N. Macedonia, saska.jovanovska@ugd.edu.mk

Abstract: Schools have been facing difficult and significant challenges and tasks that will enable them to be open to accepting students from different cultural identities for a long period of time. Schools are working on their development and promotion, changing their mission and vision in order to be a place where they will gain knowledge about the values of different cultures. The most important thing for a school to achieve this is: the possession of intercultural competencies (teachers) and the skill to communicate between all stakeholders in the educational process in schools: student - teacher - parent - local environment.

Intercultural competence is actually the establishment of interaction and communication with members of other cultures, adaptation of verbal and non-verbal communication styles while accepting, equally, different communication styles, adoption of intercultural attitudes, knowledge and skills, for better understanding and respect, the adoption of effective behavior towards other cultures determined through the prism of intercultural sensitivity.

However, in achieving intercultural competencies and intercultural communication, teachers face barriers that slow down, complicate, and sometimes hinder the mutual understanding. One of those barriers are misunderstandings due to not knowing the other language. Linguistic diversity in multiethnic schools, whether monolingual, bilingual, etc., is a barrier to intercultural communication.

The problem of not speaking the language of learning/instruction by Roma students is a big barrier in achieving intercultural communication at schools between the teacher and the student and among the students themselves. Hence, the questions are posed: How can we understand each other if we do not share the same cultural experience; how can successful communication be fulfilled in order to achieve respectful atmosphere and not only diversity tolerance; how should we behave in order to be culturally diverse and achieve the mutual global aims at the same time? The first step towards intercultural communication should be the eagerness and readiness to meet "the others: learning some phrases in their language. The best example for breaking the stereotypes, prejudice and fair that are present among some teachers would be if the teachers say "good day" in their mother tongue language in the classroom. Bilingualism and multilingualism should be accepted by the teachers as a challenge whereas they should adopt basic knowledge of the language of their students in order to establish better relationship and motivate the students and their parents as well. But how ready are our teachers for this move despite the fact that they encounter this kind of problem in their daily work.

Keywords: intercultural competence, intercultural communication

ЈАЗИКОТ КАКО ПРЕЧКА ЗА ОСТВАРУВАЊЕ НА ИНТЕРКУЛТУРНАТА КОМУНИКАЦИЈА МЕЃУ НАСТАВНИЦИТЕ И УЧЕНИЦИТЕ ВО ОСНОВНОТО УЧИЛИШТЕ

Лидија Камчева – Панова

УГД, Филолошки факултет – Штип, С. Македонија, lkamceva@yahoo.com

Натка Јанкова Алаџовска

УГД, Филолошки факултет – Штип, С. Македонија, natka.jankova@gmail.com

Сашка Јовановска

УГД, Филолошки факултет – Штип, С. Македонија, saska.jovanovska@ugd.edu.mk

Резиме: Веќе подолго време, училиштата се наоѓаат пред тешки и значајни предизвици и задачи кои ќе им овозможат да бидат отворени за прифаќање на ученици од различни културни идентитети. Училиштата работат на својот развој и унапредување, промена на нивната мисија и визија се со цел да бидат место каде

што ќе стекнуваат знаења за вредностите на различните култури. Едно училиште да го постигне ова, најважно од сè се: поседувањето на интеркултурни компетенции (наставниците) и вештината на комуникација меѓу сите чинители на воспитно – образовниот просец во училиштата: ученик – наставник – родител – локална средина.

Интеркултурните компетенции претпоставуваат и воспоставување на интеракција и комуникација со припадниците на другите култури, прилагодување на вербалните и невербалните комуникациски стилови, притоа прифаќајќи ги, рамноправно, различните комуникациски стилови, усвојување на интеркултурни ставови, знаења и вештини, заради подобро разбирање и почитување на различните култури, усвојување на делотворно однесување во другите култури определено низ призмата на интеркултурната осетливост.

Меѓутоа, при остварување на интеркултурните компетенции и интеркултурната комуникација, наставниците се соочуваат со пречки кои го успоруваат, отежнуваат, а понекогаш и оневозможуваат меѓусебното разбирање. Една од тие пречки е комуникациска пречка поради непознавање на другиот јазик. Јазичната разноликост во мултиетнички училишта, без разлика дали тие се еднојазични, двојазични итн, претставува пречка во интеркултурната комуникација.

Јазикот, непознавањето на наставниот јазик, од страна на учениците од ромската националност е секако голема пречка во остварувањето на интеркултурната комуникација во училиштата, помеѓу наставникот и ученикот и помеѓу учениците.

Се поставуваат прашањата – Како можеме меѓусебно да се разбереме ако не делиме исто културно искуство и на кој начин адекватната комуникација може да допринесе за атмосфера на почитување, а не само толеранција на различноста, како треба да се однесуваме за истовремено како целина да бидеме и културно различни и да ги остваруваме глобалните заеднички цели?

Првиот чекор за успешна интеркултурна комуникација, би требала да биде желбата и подготвеноста за средбата со „другите“ учејќи неколку фрази или реченици на нивниот јазик. Најдобар пример, почетен пример кон разбивање на овие стереотипи, предрасуди и страв, кои постојат кај одреден број на наставници, би бил доколку наставникот со едно „добар ден“ на нивниот мајчин јазик ги поздрави учениците во одделението. Наставниците, двојазичноста и повеќејазичноста, треба да ја прифатат како предизвик и да усвојат основни знаења од јазикот на своите ученици сè со цел да воспостават што подобри односи и мотивација како кај учениците така и кај нивните родители.

Но, колку нашите наставници се спремни за овој потег и покрај тоа што се среќаваат со овој вид на проблем при нивната секојдневна работа.

Клучни зборови: интеркултурна компетенција, интеркултурна комуникација

1. ВОВЕД

Веќе подолго време, училиштата се наоѓаат пред тешки и значајни предизвици и задачи кои ќе им овозможат да бидат отворени за прифаќање на ученици од различни културни идентитети. Училиштата работат на својот развој и унапредување, промена на нивната мисија и визија се со цел да бидат место каде што ќе стекнуваат знаења за вредностите на различните култури. Тоа подразбира позитивни социјални односи во училиштето, развивање на социјални вештини, сигурност на учениците, справување со конфликти, чувство на припадност, рамноправно учество и стекнување на интеркултурни вештини. Сето ова, за да може едно училиште да го постигне, најважно од сè се: поседувањето на интеркултурни компетенции (наставниците) и вештината на комуникација меѓу сите чинители на воспитно – образовниот просец во училиштата: ученик – наставник – родител – локална средина.

Интеркултурните компетенции на наставниците се збир на когнитивни (културна самосвест, култура – генерални, општи знаења, култура – специфични знаења, интеракциска анализа, афективни (љубопитност, когнитивна флексибилност, мотивација, „отвореност на умот“) и бихевиорални вештини (вештини за градење на врски и односи, слушање, решавање проблеми, емпатија, вештини за собирање информации).

Поседувањето интеркултурни компетенции кај воспитувачите, наставниците, стручните соработници и претставниците на училишната управа би овозможиле полесно препознавање и прифаќање на различностите, како и постојана интеракција со нив. Тие се постигнуваат преку познавање на сопствената но и културата на другите, односно поседување свест и осет за тоа. Само онаа личност која истовремено ги има развиено двете димензии, т.е. културна свесност, но и осетливост, може успешно да ја вгради интеркултурната димензија во воспитно-образовниот процес.

Интеркултурните компетенции во себе ги вклучуваат следниве категории:

-Персонални и интерперсонални компетенции кои се однесуваат на развиена самосвест, самодоверба, самовреднување, одлучност, посветеност, контрола на емоции, флексибилност, подготвеност за активно слушање, успешна и ефективна комуникација, индивидуална и тимска

работа, решавање конфликтни ситуации, временска организација на активностите итн.

-Кроскурикуларни компетенции кои опфаќаат планирање, програмирање, интеграција на наставни со воннаставни содржини, ефективно користење на информатичко-комуникациската технологија во сферата на интегрираното образование, истражување итн.

-Когнитивни и креативни способности и вештини кои овозможуваат решавање проблеми, критичко мислење, донесување одлуки, иновативност, оригиналност, дивергентно мислење итн. (Концепција за интеркултурно образование, 2016).

Интеркултурните компетенции претпоставуваат и воспоставување на интеракција и комуникација со припадниците на другите култури, прилагодување на вербалните и невербалните комуникациски стилови, притоа прифаќајќи ги, рамноправно, различните комуникациски стилови, усвојување на интеркултурни ставови, знаења и вештини, заради подобро разбирање и почитување на различните култури, усвојување на делотворно однесување во другите култури определено низ призмата на интеркултурната осетливост.

Leeman i Ledoux (2003, 282) истакнуваат дека „компетенциите на наставниците во интеркултурното образование не се дополнителен аспект на нивниот професионален развој, туку важен дел од самата професија“.

Benson (1978) набројува десет димензии на интеркултурни компетенции: говорни вештини, комуникациски вештини, интеракција, зајакнати активности, пријателство, општествено одговорно однесување, работа, ставови, задоволство и мобилност.

Интеркултурно компетентниот наставник мора да знае како да разговара и како да преговара познавајќи ги и почитувајќи ги нормите и културните симболи во текот на интеркултурната интеракција. Интеркултурните компетенции, се поврзуваат со развојот на интеркултурната осетливост и комуникација. Chen i Starosta тврдат дека интеркултурно чувствителен наставник е оној наставник кој е способен да развива позитивни емоции, да ги разбира и прифати културните разлики при интеркултурната комуникација.

LeRoux (2002, 38), смета дека образованието никогаш не било културно „неутрално“, туку е насочено „на и низ интерпсоналната комуникација“ на сите чинители на воспитно – образовниот процес.

Интеркултурната комуникација е важен аспект за развој на интеркултурните компетенции кај луѓето (Bennett i Bennett, 2001) , се разбира и кај наставниците.

Bovee i Thill интеркултурната комуникација ја дефинираат како процес на праќање и примање порака помеѓу луѓето кои поради своите културни традиции можат различно да ги интерпретираат вербалните и невербалните сигнали.

Во денешно време, кога живееме во мултикултурно општество, интеркултурната комуникација е многу важна бидејќи таа се однесува на воспоставување на комуникација со припадници на други култури кои треба меѓусебно да се разберат и покрај тоа што немаат исти културни искуства.

Разбирањето на интеркултурната комуникација зависи од многу фактори: култура, интеркултурен контакт и комуникација. Hall ја поврзува културата и комуникацијата, сметајќи ги за неделиви, бидејќи културата ја дефинира комуникацијата, а комуникацијата, културата. Интеркултурната комуникација е знаење кое се занимава со интеракцијата „лице во лице“, помеѓу луѓето кои се културно различни.

Денес, од имплементацијата на интеркултурализмот и поставувањето на интеркултурните компетенции на наставниците, се очекува подобрување на соживотот на различните етнички, верски, културни и социјални групи, унапредување, афирмирање и заштита на човековите права, слобода и демократија, развивање свест за сопствениот национален, културен, јазичен и верски идентитет со што ќе се поттикне меѓусебното разбирање и уважување на различностите.

Меѓутоа, при остварување на интеркултурните компетенции и интеркултурната комуникација, наставниците се соочуваат со пречки кои го успоруваат, отежнуваат, а понекогаш и оневозможуваат меѓусебното разбирање. Една од тие пречки е комуникациска пречка поради непознавање на другиот јазик. Јазичната разноликост во мултиетнички училишта, без разлика дали тие се еднојазични, двојазични итн, претставува пречка во интеркултурната комуникација.

За да се дојде до подобра и пополодна интеркултурна комуникација во училиштата, потребно е да се познава културата, историјата и начинот на живот на помалите етнички заедници на ученици, но пред сè, треба да се има желба и подготвеност за средба со „другите“.

Во Република Северна Македонија постојат еднојазични училишта, каде наставата се изведува на македонски јазик и двојазични/тријазични училишта - наставата се изведува на македонски и јазикот на застапената етничка заедница. Според Baker, кој училиштата според бројот на јазиците, ги дели во 3 модели, двојазичните/тријазичните училишта во РСМ се *Weak forms of bilingual education for bilinguals*, модел кој се однесува на образование на помалите етнички заедници на својот мајчин јазик сè додека не станат доволно јазично компетентни да го продолжат образованието на службениот наставен јазик во училиштето. Меѓутоа,

во РСМ постојат училишта каде што наставата се изведува на македонски јазик (хетерогени училишта), меѓутоа во училиштето има ученици Роми (во поголем или помал процент од учениците Македонци) кои се соочуваат со непознавање на наставниот јазик – македонски јазик. Школувањето на учениците Роми е општествено прашање, не само педагошко. Задолжителното основно и средно образование во РСМ, допринесе да се зголеми бројот на ученици од ромската националност, а тоа допринесува за намалување на конфликтите (агресивност или одбивање) помеѓу средината и Ромите, како и создавање на поволна општествена клима. Ова подразбира воспитание и образование, на ромските ученици, на интеркултурните основи и пристапи, како реверзибилен процес: да се помогне на учениците Роми во комуникацијата, разбирањето и прифаќањето на другите култури, но овозможува и прифаќање и уважување на ромската култура.

Јазикот, непознавањето на наставниот јазик, од страна на учениците од ромската националност е секако голема пречка во остварувањето на интеркултурната комуникација во училиштата, помеѓу наставникот и ученикот и помеѓу учениците.

Истражувањата на ставовите на наставниците према интеркултурализмот не се нови и голем дел од нив се мерења на комуникациските вештини или способности како би се утврдило колку учесниците во истражувањето се спремни да комуницираат со припадници на различни култури.

Ние, во овој труд, со нашето истражување кај наставниците само ја загатнавме оваа тема, колку непознавањето на јазикот на соговорникот претставува пречка во остварувањето на интеркултурната комуникација во училиштето и остварувањето на интеркултурните компетенции на наставниците.

Во едно претходно истражување, добиени се податоци дека во прво одделение, од вкупно 59 запишани ученици во учебната 2021/22 година, 20 ученици се Македонци, 36 се Роми, 2 Власи и Турци 1 ученик (истражување во ООУ „Гоце Делчев“ – Штип), каде наставата се изведува на македонски наставен јазик. Од 36 запишани ученици од ромската националност, само 2 ученици разбираат по некој збор на македонски јазик, другите воопшто не го разбираат македонскиот јазик. Веќе, уште на самиот училиштен почеток, јазикот претставува камен на сопнување во комуникацијата, како за наставникот, така и за учениците. На помош доаѓаат ученици кои го разбираат помалку или површно македонскиот јазик, но ризикот е голем. Според Варна (1994, стр.337), речениците, фразите и изразите се преведуваат во дословна смисла или површно, што може да доведе до неразбирање и неможност за комуникација и претставува пречка за понатамошно интеркултурно разбирање.

Овде мораме како пример да ја земеме и наставната програма за прво одделение во основното училиште. Според програмата, освен усвојувањето на вештините на читање и пишување, во текот на учебната година, учениците треба да научат да поставуваат прашања и да одговараат на нив, да раскажуваат, прераскажуваат, опишуваат, да знаат да ги кажат основните податоци за себе и другите, да раскажат доживување, да ги изразат своите чувства, потреби, желби. Се поставува прашањето – како овие ученици ќе ги задоволат основните свои потреби во училиштето, а за граматички, лексички и правописни резултати и да не зборуваме.

Од денешните наставници се бара висока интеркултурна компетентност која вклучува познавање на јазичните, културните и етничките вредности и варијации, познавање на интернационалните односи, почитување и прифаќање на различниот културен идентитет, односно интерактивен, флексибилен и комуникативен однос без предрасуди и стереотипи спрема другите.

За да се дојде до ефикасна комуникација, потребно е да се познава културата, историјата и начинот на живот на поединецот или групата со кои сакаме да стапиме во контакт. Првиот чекор за успешна интеркултурна комуникација, би требала да биде желбата и подготвеноста за средбата со „другите“ учејќи неколку фрази или реченици на нивниот јазик. Најдобар пример, почетен пример кон разбивање на овие стереотипи, предрасуди и страв, кои постојат кај одреден број на наставници, би бил доколку наставникот со едно „добар ден“ на нивниот мајчин јазик ги поздрави учениците во одделението. Наставниците, двојазичноста и повеќејазичноста, треба да ја прифатат како предизвик и да усвојат основни знаења од јазикот на своите ученици сè со цел да воспостават што подобри односи и мотивација како кај учениците така и кај нивните родители. Двојазичноста или повеќејазичноста како компетенција на наставникот е тесно поврзана со интеркултурната компетенција и е дефинирана како способност за употреба на два или повеќе јазици во одредена комуникација во контекст на интеркултурната интеракција, додека таков наставник е социјален посредник со развиени јазични и интеркултурни знаења, искуство и вештини.

Но, колку нашите наставници се спремни за овој потег и покрај тоа што се среќаваат со овој вид на проблем при нивната секојдневна работа. Додека го спроведувавме истражувањето во ООУ „Гоце Делчев“ – Штип имавме ситуација кога наставник слободно ги искажа своите чувства на конкретна ситуација. Тој само е Македонец во одделението каде што е одделенски раководител, а учениците (17 ученици) сите се од

ромската етничка заедница. Тие меѓусебно комуницираат на својот мајчин јазик, за наставникот непознат, и како што вели: „кај мене се раѓа чувство на несигурност, анксиозност, губење на сопствениот идентитет иако работам веќе 22 години како наставник во ова училиште“. Овие чувства се раѓаат поради недостаток на искуство во интеркултурните односи, а најголем дел од крутоста на целиот училишен систем кој е насочен кон успехот на учениците (изразен описно и со бројчани оценки) и на стекнување знаења како основна вредност при школувањето.

Бенчич укажува дека образованието на мајчин јазик веќе со децении е европски приоритет, бидејќи се смета дека етничките малцинства допринесуваат за развивање на културата на домицилната држава. Притоа, според Göncz i Ivanović (2011), најдобар модел би бил модел на утописки двојазичен курикулум, кога наставата за сите ученици би се одвивала на јазикот на учениците од малцинствата и јазикот на доминантната етничка заедница на ученици. Ваквиот курикулум развива интеркултурна компетенција и кај учениците бидејќи различните култури ги гледа подеднакво вредни. Со ваквиот курикулум ќе се развие и комуникациската компетенција на наставниците и она што е пресудно за интеркултурната комуникација – „развивање позитивен став кон меѓукултурната комуникација“. (European Commission, 2004: 9).

2. МАТЕРИЈАЛИ И МЕТОДИ

Во нашето истражување кое го направивме во ООУ „Гоце Делчев“ – Штип учествуваат 16 одделенски раководители од 1 до 5 одделение – централно училиште, 5 одделенски раководители од 1 до 5 одделение во ПОУ Три Чешми и 1 одделенски раководител во ПОУ с.Шашаварлија, каде наставата се изведува на турски наставен јазик кој воедно е и мајчин јазик на учениците кои посетуваат настава. Од предметна настава учествуваа 30 наставници. На наставниците им беше поделен анкетен прашалник од мешан тип (прашања од затворен и отворен тип).

3. АНАЛИЗА НА РЕЗУЛТАТИТЕ

Резултатите од анкетниот прашалник, од мешан тип (прашања од затворен и отворен тип), кој беше спроведен во училиштето ги добивме следниве резултати:

1. Дали мислите дека наставниците кои работат со ученици Роми треба да ги познаваат основите на ромскиот/турскиот јазик?

Одделенска настава – од вкупно 22 наставник, 14 одговорија со Да и 8 со Не.

2. Ако имате можност, дали ќе посетувате часови по Јазик и култура на Ромите и Јазик и култура на Турците?

На ова прашање, исто како и на првото, наставниците од одделенска настава се изјаснија 14 Да и 8 Не, додека кај наставниците од предметна настава 23 одговорија со Не и 7 со Да.

3. Дали во вашето одделение има ученици кои се од различна култура од македонската и различна етничка заедница од македонската?

На ова прашање сите наставници и од одделенска настава и од предметна настава одговорија со Да.

4. Дали користите исти методи, постапки и техники во работата со овие ученици како и со мнозинската етничка група во одделението или се разликуваат овие методи, постапки и техники?

5. Дали приметувате тешкотии во образованието на учениците од помалите етнички заедници во вашето одделение? Доколку приметувате, кои се тие потешкотии?

Од вкупно анкетирани 52 наставника (22 – одделенска настава, 30 предметна настава), сите наставници се изјаснија дека приметувате тешкотии кај учениците од ромската и турската националност и тоа во делот на читање и пишување, во општењето – комуникацијата меѓу учениците и помеѓу наставници – ученици, неможност да се снајдат во дадените задачи, а тоа допринесува и за послаби образовни резултати.

6. Што превземате Вие како наставник за совладување на овие потешкотии односно дали и што превземате за подобро совладување на наставното градиво на овие ученици?

Од анкетирани наставници се добија пошироко образложени одговори на ова прашање. Ќе наведеме дел од нив: ја прилагодувам домашната работа според нивните способности, барањата на часовите се различни за овие ученици, другите ученици одговараат усно и писмено, додека овие ученици само усно, повеќе барам од нив да читаат токолку да раскажуваат (наставни содржини во предметна настава), различен приод за решавање на математички и јазични проблеми со овие ученици, изготвен наставен лист со полесни барања и задачи, усно им објаснувам што треба да сработат итн. Од некои наставници добивме и одговори дека тие наставниците содржини не ги прилагодуваат спрема овие ученици, имаат исти барања и задачи од сите ученици во одделението.

4. ДИСКУСИЈА

Од анкетата направена во ООУ „Гоце Делчев“ – Штип, меѓу наставниците од одделенска и предметна настава, можеме да утврдиме дека наставниците, но и учениците имаа јазични потешкотии и дека непознавањето на „другиот“ јазик е пречка за добри образовни резултати, но и пречка за почитување на различноста, интеркултурната комуникација и воопшто за спроведување на интеркултурализмот и мултикултурализмот. Но и покрај ова, наставниците не се подготвени да го направат првиот чекор – да научат основи на „другиот“ јазик, особено негативно се изјаснија наставниците од предметна настава.

Доколку сакаме учениците да ги научиме на соживот во сè повеќе културно различно општество многу е важно и самите наставници да бидат подготвени и да го поддржуваат принципот на интеркултура. Без желбата на наставниците ова ќе остане само на хартија. Потребно е да се превземат организациски мерки во училиштата. На пример: уште при доаѓањето на учениците тие да се поздрават на наставниот јазик на училиштето меѓутоа и на нивниот мајчин јазик; да се изработат брожури за училиштето на двата јазика итн. Но сепак и овие ученици, но и нивните родители треба да имаат допринос кон овој проблем. На пример: учениците од помалите етнички заедници да посетуваат предучилишна установа (градинка) или пак во соработка со невладини организации за овие ученици да се организираат курсеви за изучување на наставниот јазик на училиштето итн.

5. ЗАКЛУЧОК

Во современата интеркултурна педагогија нема место за игнорирање на културните разлики и никој не смее да се чувствува како да го губи својот индентитет. За да може да се дојде до идеална состојба, потребни се културно чувствителни/осетливи училишта, релативно нов концепт познат под името „culturally sensitive pedagogy“ или „culturally responsive pedagogy“ односно културно осетлива или културно одговорна педагогија. (Buterin, 2013). Ричардс и соработниците (2007), културно осетливата педагогија ја дефинираат како педагогија која го олеснува и поддржува успехот на сите ученици. Во културно осетливите училиници има ефективна настава и учење насочено на ученикот. Целта на културно осетливата/чувствителна педагогија е развојот на поединецот со цел развој на заедницата во која преовладуваат вештините за

критичко размислување. За разлика од традиционалната педагогија оваа педагогија повеќе го цени ученичкиот јазик, култура, потекло и стилови на учење (Hrvatić и Sablić, 2008).

Педагогијата на почетокот на 21 век, сите чинители на воспитно – образовниот процес: ученици, наставници, родители и сите вработени во училиштата ги подготвува за средба со други култури и се потпира на интеркултурните вредности кои се гледаат во новиот начин на живеење кај што секој слободно може да си го искаже своето мислење, на наставниците веќе не се гледа како на надредени, туку како партнери, индивидуалните разлики се почитуваат. Педагогијата станува мултикултурна и мултијазична (Daniels, 1999 според Buterin, 2013).

Со оглед дека светот се глобализира, културните предрасуди и стереотипи, етничкиот идентитет, полот или класата сериозно ја отежнуваат комуникацијата во денешниот училишен живот.

Денешните наставници, кон сите ученици треба да се однесуваат еднакво, на сите да им дадат еднакви можности без привилегии на било која група или поединец. Само на овој начин учениците можат да ги прифатат разликите, да ги шират своите перспективи и да ги отстрануваат предрасудите и стереотипите за да можат да дејствуваат како глобални граѓани. Со оглед на ова, дека наставниците имаат одговорност да им дадат на учениците вештини и помош за да развијат емпатија према другите, прво мораме да провериме дали наставниците ги поседуваат овие вештини и вредности.

Се поставуваат прашањата – Како можеме меѓусебно да се разбереме ако не делиме исто културно искуство и на кој начин адекватната комуникација може да допринесе за атмосфера на почитување, а не само толеранција на различноста, како треба да се однесуваме за истовремено како целина да бидеме и културно различни и да ги остваруваме глобалните заеднички цели?

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- (2018). Прирачник за наставници – Како до интеркултурно образование, Нансен Дијалог Центар Скопје, Нансен тренинг центар за интеркултурно образование, Скопје
- Barna, L. M. (1994). Jezična inkluzivnost hrvatske nacionalne obrazovne politike, Strumbling Blocks in Intercultural communication. U: Samovar. L.A.
- Bennett & Bennett, (2001). Genres of Research in Multicultural Education, The Review of Educational Research (RER), <https://doi.org/10.3102%2F00346543071002171>
- Benson, P.G. (1978). Measuring cross-cultural adjustment: The problem of criteria. *International Journal of Intercultural Relations* [online], 2(1). Достапно на: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0147176778900275>
- Blažević Simić, A. (2018). INTERKULTURALNE KOMPETENCIJE I EUROPSKE VRIJEDNOSTI, Znanstvena monografija, Odsjek za pedagogiju/Zavod za pedagogiju - Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb
- Gajić, O. (2011). *Граѓанско образование за демократију*. Novi Sad, Filozofski fakultet, Odsek za pedagogiju
- Göncz, L., & Ivanović, J. (2011). Linguistic Minorities in Serbia (with Special Emphasis to Education in Minority Languages), *Pedagogijska istraživanja*, 8 (1), 71 – 102
- Le Roux, J. (2002). Effective educators are culturally competent communicators. *Intercultural Education*, 13(1), str. 37-48.
- Leeman, Y., & Ledoux, G. (2003). Preparing teachers for intercultural education. *Teaching Education*, 14(3), str. 279-291.